

PADIŞAH-HALK BULUŞMASINI TEMİN EDEN TÖRENLERDEN BİRİSİ: CUMA SELÂMLIĞI

Çetin AYKURT

Osmanlı padişahları halkın sorunlarını dinlemeye büyük ehemmiyet vermişlerdir. Halk ile padişah arasında diyalogun tesisini temin eden çeşitli törenler mevcuttur; cuma ve bayram namazları, ava çıkma, İstanbul ve çevresindeki mesire yerlerine, saray ve kasırlara yapılan geziler. Bunlardan, cuma namazına padişahın gitmesi için tertiplenen cuma selâmlığına, "cuma alayı", "selâmlık resmî" ve "selâmlık resm-i âlisi" de denmiştir. Cuma selâmlığı, Osmanlı Devleti'nde padişah-halk ilişkileri bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nde padişah-halk ilişkilerinin oluşumunda başta İslâmî telâkki olmak üzere eski Türk ananesinin ve dolaylı olarak da Sâsâni uygulamalarının etkisi olmuştur. Fakat, bir müddet sonra Osmanlı döneminde padişah-halk ilişkilerinde yeni bir geleneğin ortaya çıktığı bilinmektedir. Cuma selâmlığının en büyük toplumsal işlevlerinden bir tanesi de halkın padişaha ulaşabilmesini sağlaması idi. Bu şekilde padişah halkın nabzını elinde tutabiliyordu. Padişah-halk bütünleşmesini sağlayan cuma selâmlığı, sadece merasim ve dinî yönüyle değil hukukî, sosyal ve kültürel açılardan da önemli bir işlevi vardı.

1453 senesinden 1924 senesine değin padişahlar İstanbul'da buldukları sürece her cuma günü bu törene iştirak ederlerdi. XVII. yüzyıla değin cuma selâmlıkları son derece görkemli yapılmasına rağmen, I. Mustafa, IV. Murad ve IV. Mehmed zamanında bazen kesintiye uğramıştır. III. Murad, kapıkulu askerlerinin taşkınlık yapmalarından çekinerek iktidarının son iki yılında cuma selâmlıklarına çıkmamıştı¹. Klasik dönemde padişahlar genellikle Ayasofya, Bayezid, Süleymaniye, Sultanahmed, Eyüpsultan v.s. camilerine gittikleri bilinmektedir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibâren de belirtilen camiler dışında Karaköy'den başlayarak sahil boyunca Tophane, Fındıklı, Dolmabahçe, Beşiktaş semtlerinde bulunan Kılıç Ali Paşa, Nusretiye, Molla Çelebi, Dolmabahçe, Sinan Paşa, Mecidiye ve Ortaköy gibi camilere, Üsküdar'da ise Mihrimah Sultan, Atik Valide, İskele Valide Sultan, Ayazma ve Selimiye camilerinde namazlarını kılmışlardır. II. Abdülhamit ilk önceleri, Hamidiye

¹ Necdet Sakaoglu, "Cuma Selâmlığı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 2*, İstanbul 1994, s. 443.

Camii yapılmaya kadar çeşitli camilere gitmiş, daha sonra düzenli bir şekilde bu camiye gelmiştir².

Sefer sırasında padişahların buldukları yerdeki karargâhları büyük bir şehirde ise, cuma selâmlığı yapılırdı. Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'de, Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin'de, IV. Murad' ın Revan ve Bağdat' da parlak cuma selâmlıkları düzenlemişlerdir³. Cuma selâmlığı hususunda büyük bir özen gösteren padişahlar hastalandıkları zaman bu görevlerini yerine getiremiyorlardı. Meselâ, II. Abdülhamit böbrek rahatsızlığında bir ara bu törene katılamamıştı⁴.

Cuma selâmlığı törenini izlemek için İstanbul halkı cadde ve sokakları doldururdu. Selâmlık resmini seyretmek için halk uzaklarda beklerdi. Dürbin vesaire de kullanmak yasak olduğu için padişahı görmek bunlara pek mümkün olmazdı. Bazen seyirciler civardaki ağaçlara tırmanmak istediklerinde görevliler engel olurlardı. Yabancılar için mabeyin dairesinin önünde ve set üstünde kapalı bir yer ayrılmıştı. Sefirlere burada izzet ikramında bulunulurdu⁵. Padişaha sorunlarını belirten dilekçelerin halkın elinden toplanması görevi kapıcılar kethüdasının idi ve verilen dilekçelerin gereğinin yapılmasından da genellikle sadrazam sorumlu tutulmuştur. Sadrazam bu konuda gerekli hassasiyeti göstermek zorundaydı. Halkın şikayet konularını genellikle idarenin bozukluğu ve uğradıkları haksızlıklar teşkil etmekteydi. Halk, beylerbeyi, sancakbeyi, subaşı, kadı ve nâiblerden, yeniçeri ağası, silâhdar ve sipahi gibi çeşitli meslek sahiplerinden - ehl- i örf, ehl- i şer ve askerler- şikayetçi olurlardı⁶. Dilekçe verme hakkından müslümanların dışında gayrimüslümlerin de yararlandığı, dilekçe sahiplerinin kendi dillerinde de dilekçe verdikleri, İstanbul halkı dışındaki şehir kasaba ve hatta köy halkının da yararlandığı bilinmektedir⁷. Saray görevlileri tarafından toplanan dilekçeler, "marûzat- ı rikâbiyye" adı altında özetlendikten sonra, hükümdarın bu husustaki iradelerini de not ederlerdi⁸. 1552-1556 yıllarında Türkiye'de bulunan bir yabancı hatralarında, divanın veya kadıların verdiği hükümde haksızlığa uğradığına inanan kimselerin cuma günü padişahın camiye gidişi sırasında bir kamışın ucuna dilekçelerini bağlayarak yol üzerinde beklediklerini, padişahın bu dilekçeleri aldığını ve haksızlık görür ise bunları

² Mehmet İpşirli, "Osmanlılarda Cuma Selâmlığı" *Prof.Dr. Bekir Küttikoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s.462-463.

³ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, (Haz.: Niyazi Ahmet Banoğlu), İstanbul, s.158.

⁴ Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s.176

⁵ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi III*, İstanbul 1941, s.867.

⁶ Mehmet İpşirli, a.g.e., s.467.

⁷ Mehmet İpşirli, a.g.e., s.470.

⁸ Mehmet İpşirli, "Cuma Selâmlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 8, İstanbul 1993, s.92.

düzeltiltiğini açıklamaktadır⁹. Sadrazam halkın toplu halde ve çok sayıda dilekçe vermemesi için cuma selâmlıkları sırasında hükümdarın etrafını kendine bağlı görevliler ile ablukaya alması söz konusu idi. Bu durumda halkın padişaha bizzat ulaşması çok zor olurdu. Bu bakımdan padişah halkın kendisine ulaşabilmesi için yakınında kapıcılar kethüdası ve adamlarını bulundurmaktaydı. Ayrıca herhangi bir sebepten padişaha ulaşamayan kimseler uzaktan bir paçavra veya hasır parçasını yakarak uzunca bir sopa üzerinde tutmak suretiyle şikâyetleri olduğunu ancak kendisine yaklaşamadıklarını belirtirlerdi. Bu kaynaklarda "hasır yakmak" şeklinde ifadesini bulmuştur¹⁰. Padişah halkın sorunlarına çözüm aramak için çalışırken, çevresindeki devlet görevlilerinin halkın padişaha dilekçelerini arzını önlemek için gayret sarfetmeleri enterasan bir yapıyı ortaya koymaktadır. Bu şekilde devlet görevlileri, halkın şikâyetlerini aza indirmek suretiyle padişahın gözüne hoşgörünmek ve bir yerde koltuklarından olmamak hesabı içinde olmaları söz konusu idi. Çünkü çözülmemiş ve padişaha kadar intikal etmiş olan sorunlar aynı zamanda idarecilerin de basiretsizliğini ortaya koymaktaydı.

Padişahların cuma selâmlıklarına gitmesi değişik şekillerde gerçekleşiyordu. Sultan Abdülaziz denizyoluyla cuma selâmlığına gitmeyi tercih etmekte ve çoğunlukla Ortaköy Camii'ne gitmekteydi. V. Murad üç aylık saltanatında çok az gerçekleştirilen cuma selâmlıklarına araba ile katılırdı. II. Abdülhamit ile birlikte cuma selâmlığında padişahın dört atlı arabaya binmesi usulü yerleşmişti. V. Mehmed cuma selâmlığına çok önem veren birisi olarak her hafta kentin bir başka camiine gitmekteydi. İstanbul' da son cuma selâmlığı 28 Şubat 1924'te Halife Abdülmecid Efendi'nin katılımıyla düzenlenmişti¹¹. Cuma selâmlığından sonra yapılan gezintiler Balmumcu Çiftliğine, bazen İhlamur ve Zincirlikuyu Köşklarine, ara sıra saltanat kayığı ile Beylerbeyi Sarayına yapılırdı¹².

Cuma selâmlıklarının, padişahlar için riskli yönleri de vardı. Bu günde padişahlara suikast yapmak veya olay çıkarmak isteyenlere bir fırsat teşkil ediyordu. Nitekim, 10 Temmuz 1792 tarihinde III. Selim'e Ayasofya' da, 21 Temmuz 1905'te de II. Abdülhamid'e Hamidiye Camii'nde cuma selâmlığı sırasında başarısız suikast girişimlerinde bulunulmuştu¹³. II. Abdülhamit kendisi kullandığı saltanat arabasıyla camiye geliş ve gidişlerinde atları hızlı bir şekilde koştururdu. Bu şekilde kendisine karşı tertipleenecek bir suikaste meydan vermek istemiyordu. Ancak, II. Abdülhamid

⁹ Manuel Serrano Y. Sanz, *Türkiye' nin Dört Yılı 1552- 1556* (Çev.: A. Kurutoğlu), İstanbul, s. 99.

¹⁰ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973, s. 227,228.

¹¹ Necdet Sakaoglu, *a.g.e.*, s.443-44.

¹² Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi 2*, İstanbul 1941, s.107,108.

¹³ Mehmet İpşirli, *a.g.e.*, s..92.

almış olduğu tüm tedbirleri rağmen 1906'da Ermenilerin yapmış olduğu suikastten hayatını zor kurtarmış, bu olayda 80 kişi hayatını kaybetmişti¹⁴.

Sonuç olarak cuma selâmlığının, padişah-halk bütünleşmesini sağladığı gibi halkın hakkını arayabilmesine imkân veriyordu. Aynı zamanda dinî yönünün yanında hukukî, sosyal ve kültürel yönünü de olan bir uygulama idi.

¹⁴ O. N. Ergin, *a.g.e.*, s.867; ayrıca bkz. Kemal Beydilli "Küçük Kaynarca' dan Yıkılışa" , *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, s.111; Henry F. Woods, *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl) 1869- 1909*, (Çev.: Fahri Çoker), İstanbul 1976, s.159.